

ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ОСВІТИ ТА ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

*В.І. Шанда, А.І. Сологуб,
О.Є. Остапчук, В.М. Темченко*

Необоротний розвиток таких тенденцій організації освіти на Україні, як ліквідація жорсткої, уніфікованої системи, демократизації управління, урізноманітнення форм освітніх закладів, полцентризму, інтеграції освіти та науки, зближення освітніх систем, входження в світовий простір створюють сприятливі умови для елітарного рейтингового, полваріантного навчання, його індивідуалізації на всіх рівнях освіти, оновлення змісту освіти, відмови від стереотипів, фундаменталізації навчання, зосередження зусиль на гуманістичних, світоглядних культурологічних, методологічних організаціях і настановах в цілях самопізнання, саморозвитку, самореалізації особистостей. Визначальні ідеї інноваційної освіти - висока духовність, творчість та методологія діяльності людини - мають розглядатися в двоїстому (об'єкт-суб'єктному) відношеннях.

На сучасному етапі державотворення на Україні особливо актуалізується філософське та теоретичне осмислення об'єктивних і суб'єктивних факторів функціонування та розвитку освіти. Демократизація та деідеологізація суспільного життя обумовлюють послідовність формування концепції та стратегії системи та змісту національної освіти.

Теорія освіти (сукупність принципів, ідей, узагальнень) та її філософія (сутність, загальні закони розвитку, методологія) мають значні паралелі та взаємопроникнення. Розширення полів бачення в філософії та теорії освіти опорою зрушень в організації та оновленні змісту всіх рівнів освіти з новими якісними ефектами гуманізації в національній психології та суспільній свідомості.

Освіта, як система поширення знань, реалізується на основі різновікових, загальних та спеціалізованих систем: 1) навчання та виховання; 2) інформатизація суспільства; 3) сприйняття різних феноменів суспільного життя.

Освіта, як впорядкована чи невпорядкована, загальна чи спеціалізована різновікова, за інформацією та емоційно-мотиваційної обумовленістю, сукупність знань та настанов характеризує особистісні здобутки та напрями їх професійної та суспільної активності.

В теорії існування освіти відзначимо її: 1) системність; 2) структурованість; 3) багатоелементність; 3) багатофакторну обумовленість; 4) неоднозначність факторів (головні, другорядні, супутні; малозначні, об'єктивні, суб'єктивні); 5) поліваріантність; 6) поліцентризм; 7) альтернативність; 8) специфічність; 9) життєздатність; 10) адаптивність, які в рівній мірі характеризують освіту як систему поширення та сукупність знань. В теорії розвитку освіти характерними є: 1) системність; 2) нерівномірність; 3) паралелізм; 4) необоротність. В онтології освіти виділимо: I. Загальні проблеми: 1) складність, індивідуальну несумірність всіх якостей і властивостей людини, як біосоціальної істоти; 2) різноманітність проявів людських інтелектуальної та емоційної діяльності; 3) глибоку специфічну, біологічну індивідуальність людини. II. Окремі, психолого-педагогічні проблеми: 1) індивідуального сприйняття навчальних та виховних впливів на різних фонах; 2) суперечностей психічної діяльності людини. Гносеологічними проблемами цього кола розробок ми вважаємо; 1) обмеження знань про людину, про її потенціальні можливості; 2) незавершеність освітніх, навчальних та виховних систем; 3) недосконалість підходів, способів, засобів навчання і виховання; 4) недосягнення на даному етапі розвитку наук про людину, надійних методів виявлення її видатних індивідуальних здібностей, професійної придатності.

Ідеї формування еліти для всіх сфер національного життя мають: 1) все глибше проникати в масову свідомість українського народу; 2) закріпитися в стратегіях

діяльності всіх владних структур; 3) бути глибоко опрацьованими в теорії педагогки та психодіагностики; 4) увійти в теорію та практику всіх рівнів освіти.

Процес створення елітарних освітніх закладів сягає в глибоку давнину (Давній Китай, Давня Греція та ін.). Філософи того періоду розкривають у своїх творах роль талановитих людей у соціально-економічному розвитку суспільства. Вони були впевнені, що середовище правлячих у державі повинно складатися із розумово розвинених, талановитих людей.

Саме тому створені в Давній Греції ліцеї повинні були забезпечувати духовне вдосконалення державної еліти. Виникла проблема добору обдарованих дітей для навчання в ліцеях, де були створені спеціальні умови для цілеспрямованого розвитку талановитої молоді.

Епоха Відродження дала новий поштовх розвитку спеціальних навчальних закладів, що передбачають диференційований підхід до освіти. У Західній Європі та Росії виникають гімназії, основна мета яких - забезпечити необхідними знаннями "благовоспитанного человека". Незважаючи на те, що гімназії створювалися для дворян і чиновників, навчальні плани їх мали "енциклопедический характер". Досить сказати, що вивчення історії природи передбачало отримання знань з мінералогії, ботаніки, зоології, теорії комерції, технології малювання.

Необхідність різнобічної освіти вимагала від людини "вченої" філософських знань (метафізика, логіка, мораль), знань мистецтв (словесність, теорія поезії, естетика) та ін. Дуже важливо, що вже в цей період учні, філософи, просвітники висказують думку про необхідність створення в навчальних закладах умов, що мають забезпечити розвиток творчих здібностей дітей. Разом з тим відомі просвітники (Ж.-Ж.Руссо, Г.С.Сковорода, Н.І.Новиков) звертають увагу громадськості на те, що дітей треба готувати до тієї чи іншої діяльності в залежності не від їхнього соціального положення, а від рівня розвитку їхніх розумових здібностей.

Відродження ліцеїв (Франція, 1802 р.) пов'язано з створенням середніх класичних навчальних закладів для чоловіків (термін навчання 6 років). Державна еліта

розуміла об'єктивну необхідність формування культурн мислення у правлячого класу. Значно пізніше відкриваються жіночі ліцеї (1880 р.), специфіка навчання в яких була пов'язана з більшою увагою до викладання гуманітарних дисциплін, музики і домашнього господарства.

У Росії виникнення ліцеїв пов'язано з початком ХІХ сторіччя (Ярославський ліцей був створений у 1803 році). Створюється ціла мережа ліцеїв з достатньо великим терміном навчання (7-10 років). Серед них слід назвати: Кременецький, Львівський, Царськосільський (Петербург), Імператорський (Москва), Ришельєвський (Одеса) та ін. Ліцеї в Росії, як і в Західній Європі, в основному орієнтувалися на юридичні науки. Проте Ніжинський ліцей був орієнтований на гуманітарну освіту, а педагогічний нахил в освіті існував у Кременецькому ліцеї.

Головна особливість ліцеїв полягає в їхньому взаємозв'язку з університетами, і, якщо ліцеї були в університетських містах, ліцеїсти відвідували ліцеї в університеті і складали іспити нарівні із студентами. Поступово ліцеї набули статусу навчального закладу, проміжного між середньою школою і вищим навчальним закладом (за змістом ближче до останнього).

У кінці ХVІІІ - на початку ХІХ століття починається створення в Росії гімназій та прогімназій. Гімназії поділялися на класичні і реальні, при цьому останні вважалися більш прогресивними.

Початок ХХ сторіччя в Західній Європі був пов'язаний з проблемою створення спецкіл для обдарованих дітей. Бурхливий розвиток економіки вимагав забезпечення науковими кадрами, що й привело до створення спеціальних навчальних закладів для талановитих дітей.

У ХХ столітті ліцей, як елітарний навчальний заклад, стає поширеним типом навчального закладу за кордоном. У 1904 році І.Петцольд вступив із пропагандою створення спеціальних шкіл для високообдарованих дітей.

І.Петцольд вважав:

1. Навчання обдарованих дітей у спеціальних школах не може розвивати в них бундючності та зарозумілості, оскільки займаються вони в групах до них подібних учнів. Звичайні загальноосвітні школи створюють більш сприятливі умови для розвитку перелічених негативних якостей в обдарованих дітей. Саме в спецшколах при постійному співробітництві з рівними їм за обдаруванням діти зможуть уникнути думки про власну виключність.

2. Обдаровані діти, навчаючись у спецшколах, не виражають стимулу до розумової праці. Навпаки, звичайна школа шкідливо впливає на емоційно-вольову сторону обдарованих дітей, оскільки вони часто на протязі уроку не завантажені і не виконують і половини цієї роботи, яку вони б могли виконати. Інакше кажучи, вони втрачають можливість розвивати свої здібності у віці, особливо сприятливому для розвитку їхньої творчості, таким чином завдається шкода їхньому інтелектуальному розвитку. Обдарований учень на уроках у звичайній школі починає відчувати на протязі багатьох навчальних годин почуття порожності та нудоти, в результаті чого неминучо розвивається недбалість у ставленні до роботи і лінощі.

Саме в умовах спецшколи виховуються в дітях потяг і звичка до справжньої роботи, розвиваються старанність і працьовитість.

Виділення обдарованих дітей у спецшколи не виключає можливості їх навчання з усіма іншими людьми не означає переваги їх в усіх інших відношеннях. Поряд з обдаруванням дітей в одній чи декількох галузях знань завжди можна побачити їхні здібності нижче середнього в інших галузях знань, і обдарована дитина завжди здатна помітити це на собі.

Майже одночасно із статтю І.Петцольда виступає з пропагандою створення педагогіки надзвичайно обдарованих дітей відомий представник диференційної психології в Німеччині В.Штерн.

Педагогічний експеримент і досвід практичної діяльності підтверджує дослідження І.Петцольда та В.Штерна.

II. Тенденції демократизації, гуманзації, гуманітаризації освіти взаємопроникають в усіх сферах освіти і безпосередньо визначають екологізацію масової свідомості та розширення поля екологічної освіти, яка є особливо актуальною складовою загальної освіти.

ЕО все більше актуалізується в якості атрибуту всіх рівнів освіти. Це обумовлено невідкладністю екологічної свідомості та доцільної діяльності людини в природі, тому що багатоспрямоване пряме чи непряме руйнування та забруднення всіх середовищ життя, зведення рослинного покриву та ґрунтів, зростаюче збіднення тваринного світу негативно діють на людину та загрожують самому її існуванню. Так вихідні загальні передумови ЕО вимагають поглиблення її теорії в межах обґрунтування багатьох сучасних проблем освіти на Україні. Гострота проблематики ЕО пов'язана з тими лихами, техногенними та радіогенними надзвичайними екологічними ситуаціями, які часто перекриваючись, охопили значну територію України.

Особливим фоном та грізними настановами розвитку ЕО на Україні є такі тенденції національного життя як: 1) закріплення в національній психології: а) ідеї національного відродження та самобутності українського народу; б) сприйняття та розуміння природи України як неминущої національної цінності, яка потребує збереження, захисту та поповнення; в) глибокого усвідомлення українцями себе як великої нації; 2) руйнування та опростування стереотипів: а) неможливості існування самостійної української держави; б) невичерпності її природних ресурсів; в) звичних, нав'язаних чи перекручених пояснень історії України; г) хибних чи зловмисних глумачень української ментальності; д) вторинності чи сільськості української мови та культури; 3) поширення реальних уявлень про можливості людини взагалі та держави (зокрема) на сучасному етапі їх розвитку щодо оптимізації, виправлення чи компенсації порушень оточуючого середовища; 4) розуміння: а) екологічної, а часто економічної недоцільності та шкідливості багатьох здійснених в минулому геотехнічних, гідротехнічних,

промислових проектів, що докорінно змінили природні ландшафти; б) всіх наслідків сумно відомої філософії перетворення та нечekanня милостей від природи.

На основі осмислення розвитку ЕО ми вважаємо можливим виділити її різні напрями, рівні, організаційні форми, системи та концепції. Визначальними концепціями ЕО є такі: 1) ортодоксальна, справжня строго екологічна, яка окреслює певний об'єм екологічних знань для кожного рівня освіти - принципи, закони, методи, напрями розвитку екології, теоретичні та прикладні її аспекти; 2) природоохоронна, в межах якої: а) акцентуються екологічні основи охорони оточуючого середовища, рослинного та тваринного світу, біосфери в цілому; б) дається достаньо широка інформація про наслідки діяльності людини та висвітлюються напрями, шляхи, способи оптимізації середовища; 3) психологічна, котра: а) окреслює психологічні, емоційні, етико-моральні аспекти взаємодії людини та природи; б) спрямоване на спростування феноменів жорстокої, бездумної поведінки людини в природі та в суспільстві; в) захоплює загальні проблеми гуманізму, з пропogандою ідей добра, гуманістичних типу та настанов мислення, світосприйняття та діяльності в світі; г) безпосередньо націлена на формування творчих та гуманістичних настанов діяльності в природі; 4) інтегративна або системна концепція ЕО є індивідуальною парадигмою для сучасної ЕО на Україні, поєднуючи в собі всі напрями та підходи ортодоксальної, природоохоронної та психологічної концепції.

Всі ці концепції ЕО практично можуть бути реалізовані та частково втілюються в загальній освіті на основі інформації та евристичної систем, але остання ще вимагає глибокого осмислення, витрат часу, значних зусиль для методологічного обґрунтування та розробки спеціальних методик.

ЕО на Україні має розбудовуватися для формування настанов екологічно, соціально свідомої поведінки та національної гідності усіх її громадян.